

Uit de praktijk

□ Vincent Versluis en Arie de Wild

EEN VRAAGMETHODE DIE DE ONDERKANT VAN DE FRAUDE-IJSBERG IN BEELD BRENGT

Actieve borging tegen fraude

Het aantal gerapporteerde fraudegevallen in het studiejaar 2012/2013 is volgens de Onderwijsinspectie opmerkelijk laag. In deze periode rapporteert een kwart van de examencommissies geen enkel fraudegeval, terwijl een aantal van hen verantwoordelijk is voor meer dan duizend studenten. Tenzij er sprake is van zeer goede preventie, rijst het vermoeden dat examencommissies alleen het topje van de fraude-ijsberg te zien krijgen. In het rapport *Verdere versterking* roept de Onderwijsinspectie examencommissies daarom op hun borgende taken op het gebied van het opsporen en treffen van maatregelen tegen fraude actiever in te vullen (Inspectie van het Onderwijs, 2015). In dit artikel beschrijven wij een methode die examencommissies helpt bij deze actieve borging tegen fraude.

Afwezigheid van bewijs is geen bewijs van afwezigheid

De taken van de opleidingscommissie en examencommissie liggen vast in de *Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek* (WHW). De opleidingscommissie adviseert over de onderwijs- en examenregeling en beoordeelt de uitvoering daarvan. De examencommissie stelt eisen aan de kwaliteitsborging. Dit borgen gebeurt door controle op het naleven van de door haar vastgestelde regelingen en richtlijnen (Jaspers & van Zijl, 2014). Een deel van deze regelingen en richtlijnen heeft betrekking op preventie, detectie en repressie van fraude. Maar wat als er geen fraude wordt ontdekt? Is het ontbreken van bewijs voor fraude, bewijs voor het ontbreken van fraude?

In *Verdere versterking* stelt de Inspectie van het Onderwijs dat een ruime helft van de examencommissies onvoldoende activiteiten onderneemt om zicht te hebben op mogelijke fraude (Inspectie van het Onderwijs, 2015). Het beschikbare scala maatregelen voor het detecteren van fraudegevallen is doorgaans vrij passief. Deze afwachtende detectiemaatregelen bestaan vooral uit de inzet van surveillanten bij tentamens en het gebruik van antiplagiatsoftware bij schriftelijke opdrachten. Een door Hogeschool Rotterdam ontwikkelde vraagmethode geeft een indicatie van de mate waarin fraude door dit passieve net glipt.

Vraag naar iemands zorgen

Doel van de vraagmethode is anonieme verhalen over fraude te ontdekken en niet de fraudegevallen zelf. Deze fraudeverhalen komen boven water door simpelweg een informeel gesprek met een student aan te knopen. De insteek van dit gesprek is niet te vragen naar fraude maar, heel algemeen, naar iemands zorgen.

De vraagmethodiek heeft vier beginselen.

1. Spreek degenen met de meeste kennis over een onderwerp.
In het geval van fraude zijn het studenten die het meest zien, horen en dus weten. Zij zijn de bron waaruit informatie wordt gewonnen.
2. Spreek aan met open, niet sturende vragen.

Het beschikbare scala maatregelen voor het detecteren van fraudegevallen is doorgaans vrij passief

Fraude is een taboeonderwerp. Er direct naar vragen schept wantrouwen en roept angst op om te delen. Directe vragen sturen de aandacht, net als het verzoek om niet te denken aan een 'roze olifant'. In plaats daarvan stelt een interviewer open en niet sturende vragen:

- Wat zou het onderwijsinstituut zorgen moeten baren?
- Waar zou het opleidingsmanagement wakker van moeten liggen?
- Wat vind je raar binnen jouw opleiding?

Naar fraude wordt dus niet gevraagd. Noemt de student op eigen initiatief een geval van fraude, dan is het duidelijk dat dit fraudeverhaal volgens de respondent zorgwekkend is. Vervolgens vraagt de interviewer door om de details van het fraudeverhaal te achterhalen.

3. Spreek met mensen uit dezelfde hiërarchische laag. Vanwege de taboesfeer moet een drempel worden overwonnen om fraudeverhalen te delen. Deze drempel is minder hoog als de interviewer een medestudent is.
4. Spreek elkaar in een omgeving die uitnodigt om informeel te delen. Een informele setting, zoals de kantine, rookplek of een hangplek helpt om een laagdrempelig gesprek aan te knopen.

De interviewer noteert pas na het gesprek de details van de fraudeverhalen. Zou de interviewer aantekeningen maken tijdens het gesprek, dan doorbreekt dit het informele karakter ervan. De geïnterviewde student blijft verder anoniem. Het gaat namelijk om een fraudeverhaal en niet over een fraudegeval dat de examencommissie dient te behandelen. De interviewer legt de naam en andere persoonlijke gegevens van de

geïnterviewde student daarom niet vast. Uit ethische overwegingen meldt de interviewer aan het begin wel dat het gesprek plaatsvindt in het kader van een onderzoek.

Verrassende resultaten

In 2014 onderzocht een auditcommissie hoe en in welke mate er op Hogeschool Rotterdam fraude wordt gepleegd (Spee, 2014). Vier studenten van de minor Risicomanagement en Gedrag kregen vanuit het lectoraat Gedragseconomie een interviewinstructie en bezochten vier locaties van Hogeschool Rotterdam. De dataverzameling kostte ieder van hen slechts 8 uur. Hun begeleiding kostte een onderzoeker van het lectoraat één dag en het finaliseren van de rapportage vier dagen. Binnen twee weken beschikte de auditcommissie over een rapport met verrassende resultaten.

Gedurende twee dagen spraken de minorstudenten 297 studenten. Dit leverde 374 specifieke anekdotes op over onder andere wangedrag van docenten, belediging door medewerkers, gebrek aan hygiëne, slechte internetverbindingen en late cijferinvoer. Maar liefst bij 152 van deze anekdotes (41%) betrof het fraude. Tabel 1 illustreert de onderzoeksresultaten met voorbeelden van fraudeverhalen die studenten noemden. De opdrachtgevende auditcommissie was vooral verrast hoe vaak de docent als veroorzaker wordt genoemd. In maar liefst 43 van de 152 fraudeverhalen wordt de docent genoemd als veroorzaker, waarbij er zelfs tien maal sprake was van opzet. De fraudeverhalen staan vermeld in de bijlage van het onderzoeksrapport Weerbaarheid en Veerkracht van de auditcommissie (Hogeschool Rotterdam, 2014). Dit rapport is gedeeld

Tabel 1. Voorbeelden van fraudeverhalen met veroorzakers

Veroorzaker	Beschrijving van het fraudeverhaal
Student	Het verstopten van telefoons in kledingstukken
	Het plakken van een etiket met antwoorden op een waterfles
	Het schrijven van antwoorden op muren
	Het inleveren van hetzelfde werk als dat van een ander door een student
	Het maken van foto's van een tentamen door een student
	Het gebruik van een telefoon tijdens het tentamen door een student
	Het fingeren van een stage door een student
Docent	Het vrijgeven van de exacte inhoud van een komend tentamen door een docent
	Het becijferen van niet gemaakt werk door een docent
Surveillant	Het beantwoorden van een tentamenvraag door een surveillant
Organisatie	Het foutief goedkeuren van een stage

In maar liefst 43 van de 152 fraudeverhalen wordt de docent genoemd als veroorzaker

met de Vereniging Hogescholen, die het belangrijk vond het rapport te verspreiden onder andere hogescholen. Naar aanleiding hiervan hebben drie onderwijsinstellingen contact gezocht met Hogeschool Rotterdam voor meer informatie en is de hogeschool uitgenodigd twee presentaties te verzorgen op grote, landelijke conferenties.

Op weg naar een actieve borging

De vraagmethodiek in dit artikel helpt te beschrijven welke specifieke gelegenheid er bestaat om te frauderen. Gelegenheid tot frauderen is één van de drie onderdelen van de fraudedriehoek, naast druk van buitenaf en gedragsrationalisatie (Becker, Connolly, Lentz, & Morrison, 2006). Een beschrijving als 'spieken tijdens het tentamen' is te algemeen om doelgerichte preventie en detectie mogelijk te maken. Specifieke maatregelen kunnen wel worden genomen als bekend is dat er bijvoorbeeld sprake is van 'een telefoon in je BH' (Van Nierop, 2014).

De vraagmethode helpt de aandacht te richten op onverwachte groepen fraudeurs en nieuwe vormen van fraude. Een nadeel van de vraagmethode is dat de uitkomsten 'van horen zeggen' zijn en lastig zijn te repliceren en verifiëren. Daar staat tegenover dat ieder fraudeverhaal nader onderzocht kan worden en dat met behulp van triangulatie gezocht kan worden naar verdere onderbouwing.

Ten slotte helpt de methode om te achterhalen of fraude veel frequenter of überhaupt plaatsvindt door het aantal fraudeverhalen te vergelijken met het formele aantal fraudegevallen. Het biedt een aanleiding voor de examencommissie om met de opleidingscommissie in gesprek te gaan over fraude. Aan de hand van de fraudeverhalen kan worden getoetst of het examenproces gaten vertoont en waar in de toetsketen zich risico's bevinden. Ook bieden de fraudeverhalen specifieke input voor gesprekken met docenten over fraude, waardoor dit taboeonderwerp bespreekbaar wordt gemaakt.

Concrete tips

De volgende drie tips helpen een examencommissie in haar kracht te staan als actieve borger tegen fraude.

Tip 1: Breng de onderkant van de ijsberg naar de oppervlakte
Een frauduleus feit dat niet is waargenomen, bestaat officieel niet. Alleen de top van de fraude-ijsberg is zichtbaar. Hoe groter de fractie fraudezaken die je waarneemt, hoe beter de kwaliteitsborging tegen fraude. Investeer daarom in een complex aan opsporingsmethodieken. De vraagmethode in dit artikel helpt een groter deel van de fraude-ijsberg zichtbaar te maken.

Tip 2: Wacht niet tot de ijsberg je raakt

Een fraudedetectieproces dat vooral afwachting van aard is, vormt geen waterdicht vangnet. Een dergelijk passief systeem richt zich op veel voorkomende vormen van fraude. Het mist fraudetypen die wellicht minder voor de hand liggend zijn, zoals fraude veroorzaakt door docenten en surveillanten. De vraagmethode in dit artikel brengt juist deze buiten-de-normgevallen in beeld.

Tip 3: Sommige ijsbergen zijn gevaarlijker dan andere
Niet elke vorm van fraude is even ernstig of urgent. Als meerdere bronnen deze ernst of urgentie bevestigen, kan de examencommissie effectief en efficiënt maatregelen nemen. De fraudeverhalen die voortkomen uit de vraagmethode in dit artikel helpen de examencommissie om in gesprek te raken met meerdere bronnen. Docenten, studenten, managers en ondersteunend personeel identificeren dan samen met de examencommissie de zwakste schakels in het toetsproces. Kennis van de zwakste schakels helpt bij het detecteren van fraude. Het repareren van deze zwakke schakels levert een bijdrage aan de preventie van fraude. Actieve borging tegen fraude start met studenten die verhalen over fraude vertellen. Dit levert bewijs op voor de aanwezigheid van fraude en stelt de examencommissie in staat gericht de kwaliteit van detectie en preventie van fraude te borgen.

Referenties

- Becker, D., Connolly, J., Lentz, P., & Morrison, J. (2006). Using the business fraud triangle to predict academic dishonesty among business students. *Academy of Educational Leadership Journal*, 10(1), 37–54.
- Hogeschool Rotterdam. (2014). *Weerbaarheid en Veerkracht. Onderzoek naar de fraudebestendigheid van het proces van examinering binnen Hogeschool Rotterdam*. Rotterdam: Hogeschool Rotterdam, Auditcommissie Proces Examinering HR.
- Inspectie van het Onderwijs. (2015). *Verdere versterking: Onderzoek naar het functioneren van examencommissies in het hoger onderwijs*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Jaspers, M., & van Zijl, E. (2014). *Samenwerken aan toetskwaliteit in het Hoger Onderwijs: Een handreiking voor management, examencommissies, oetsdeskundigen, examinatoren, studenten en werkveldpartners om samen te werken aan de kwaliteit van toetsing in het hoger onderwijs*. Fontys Hogescholen, Dienst Onderwijs en Onderzoek.
- Spee, C. (2014). *Onderzoek proces examinering Hogeschool Rotterdam*. *HO Management*, 6(6).
- Van Nierop, J. (2014, augustus 25). Een telefoon in je bh. *Profielen*, 1(14), 12–13.

□ Vincent Versluis B Ec is docent-onderzoeker en dr. Arie de Wild is lector Gedragseconomie bij het Kenniscentrum Innovatief Ondernemerschap van Hogeschool Rotterdam. E-mail: a.f.de.wild@hr.nl